

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЗАРУБІЖНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 377.6:61.011.31(477.28)''18/19''

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ, ПРАЦІВНИКІВ МЕДИЧНИХ УСТАНОВ ВОЛИНІ (XIX–30-ті роки XX СТ.)

Ірина Круковська

Житомирський державний університет імені Івана Франка

вул. В.Бердичівська, 40, 10008 Житомир, Україна

Проаналізовано практичну медичну, наукову, просвітницьку та громадську діяльність уродженців Волині (Т. А. Волковинського та П. С. Паславського), які вперше в європейській історії медичної науки і практики виконали складні хірургічні операції та опікувалися численними громадськими товариствами цього краю.

Ключові слова: Волинь, громадські товариства Острожчини, операція, ревматичний кардит, посібник з хірургії, операція з приводу защемлення пахової кіли, курси медичних сестер.

У сучасний період демократичних реформувань і державного оновлення особливої ваги набуває національне відродження України, яке потребує оптимізації та удосконалення народної освіти, відповідного виховання молодого покоління. Успішне розв'язання цього фундаментального, за соціально-історичним значенням для держави, завдання можливе завдяки ґрунтовним дослідженням вітчизняних педагогічних тенденцій, вивченню творчого досвіду минулого і використанню у сучасній практиці загальної та професійної освіти, зокрема й медичної.

Зазначимо, що загальні проблеми розвитку освіти в Україні досліджують Л. Березовська, С. Золтухіна, Г. Касянович, М. Левківський, О. Обозний, Н. Ничкало, Н. Побірченко, Н. Сейко, О. Сухомлинська, Г. Троцько та ін.

Загальні проблеми розвитку освіти на Волині розглядали В. Богданов, О. Борейко, П. Волобуєв, В. Геренович, К. Дубняк, Л. Миловидів, П. Мостовий, О. Музиченко, А. Поляков, Г. Пустовіт, С. Рудницький, П. Тутковський, а також сучасні дослідники – М. Антонєць, В. Корнєв, Т. Самоплавська, С. Філоненко, С. Коляденко та ін.

Сьогодні найбільш повно досліджено процес становлення медичної освіти на Слобожанщині, Буковині, Київщині та на Прикарпатті. Проте доводиться констатувати, що лише окремі аспекти становлення медичної освіти знайшли своє відображення у працях Н. Рудницького і С. Пультера.

Ми ставили за мету проаналізувати провідні тенденції розвитку медичної освіти на Волині та творчий досвід лікарів (кінець ХІХ–початок ХХ ст.).

З історії професійної освіти Волинського краю відомо, що з 1875 року в м. Житомирі почала діяти школа фельдшерів і фельдшерок-акушерок. Серед її викладачів п'ять були докторами медицини. Особливо вирізнялися Д. С. Морозов, І. О. Соболевський, В. Н. Краснов, М. І. Лісцин, Е. А. Липський, М. Н. Ящинський, Я. К. Яцковський, В. В. Соколовський, С. П. Шатревич, С. А. Брікозовський. Крім проведення лекцій, лабораторних і семінарських занять, вони керували практикою учнів у губернській лікарні, організовували чергування у відділеннях, допомагали амбулаторно обстежувати хворих [7]. Школа вирізнялася гарним викладацьким складом. З часу її відкриття викладачем гінекології, зокрема, працював М. В. Биков. Серед його учнів 54 випускниці згодом продовжили курс навчання, здобувши вищу освіту у Петербурзькому жіночому медичному інституті. З відкриттям у губернській лікарні пологового відділення (1909) М. В. Биков став його першим завідувачем, організувавши при ньому філію проходження практики ученицями. За його ініціативою та безпосередньою участю було створено медичний комбінат (фельдшерська школа, пологове відділення губернської лікарні та її філії в повітових лікарнях) [3].

Викладачем цієї школи фельдшерів розпочав свою роботу в Житомирі інфекціоніст, прозектор-бактеріолог, доктор медицини М. І. Лісцин. Очоливши у 1910 році інфекційне відділення губернської лікарні, він уперше на Волині запровадив анатомічні дослідження [3].

На початку ХІХ ст. став добре знаним як талановитий хірург доктор медицини з Острога Томас Адольф Волковинський. Він народився в селі Хорів Острозького повіту в сім'ї поміщика. Вчився в Острозькій гімназії, закінчив Віденський університет, понад 35 років працював терапевтом в Острозі, користувався великим авторитетом серед населення. Тамтешні селяни-пацієнти називали його по-своєму – Фомою Івановичем. У червні 1817 року в університеті м. Вільно захистив докторську дисертацію „Дослідження про ревматичний кардит” (ревматичне ураження серця). Дисертація захищена на 21 рік раніше від публікацій на цю тему росіянина А. Сокальського та француза В. Буйо (ця дисертація зберігається у Бібліотеці Академії наук Литви у м. Вільнюсі (шифр МАВ 032508/570).

Дисертація „Дослідження про ревматичний кардит” видана у Вільнюсі (типографії Базиля) друкарським способом 1817 року. Вона складається з 24 аркушів розміром 12А24 см, написана латинською мовою. На титульному аркуші надруковано, що ця дисертація представлена для публічного захисту у Віденському університеті для здобуття вченого ступеня доктора медицини. На зворотному боці титульного аркуша наведено висновок цензора про

відповідність роботи дисертаційним вимогам, зазначено, що вона може бути видана. Під записом 20 червня 1817 року є підпис секретаря Цензорської ради, професора медицини в університеті Вільнюса Августа Бекю.

На початку дисертації Т. А. Волковинський зауважує, що, всупереч настановам попередніх авторів про єдине походження хвороб серця, частота хвороб серця, як важливішого органу людського тіла, перебуває у прямій залежності від запальних процесів, які виникають у нього дуже часто. На те є різні причини. Численні клінічні спостереження під час навчання в університеті, а згодом біля ліжка хворих у лікарні переконали його в тому, що хвороби серця виникають часто у людей, які до цього були цілком здоровими. У них хвороба починається з болю в суглобах, частіше після простуди. Останнє спостереження в лікарні в Острозі (січень 1817 року) ще більше переконало його в цьому, і він вирішив після вивчення літератури глибоко проаналізувати свої клінічні спостереження. Одержані результати спостережень були проаналізовані й порівняні з літературними даними [6, с. 269].

На підставі вивчення значної кількості літературних джерел, більша частина яких латинською мовою, і детального вивчення клінічної картини хвороби своїх пацієнтів, довготривалого експерименту з клінічної хірургії Волковинський пише дисертацію.

У дисертації детально проаналізовано історію хвороби 17-літнього пацієнта, який раніше був цілком здоровим (після застуди в нього виникли типові ознаки ревматизму з перехідними болями у різних суглобах, висока температура і загальна слабкість). Після довготривалого лікування у нього цілком зникли болі в суглобах, нормалізувалася температура, поліпшилося самопочуття. Тож хворий був виписаний додому з діагнозом гостра атака ревматизму. Через шість тижнів після виписки цей же хворий вдруге був госпіталізований з вираженою загальною слабкістю, з болем у ділянці серця і з слабким нерегулярним пульсом. У дисертації проаналізовано стан хворого, описано лікування. Після лікування хворий одужав і був виписаний додому з діагнозом ревматичний кардит.

Також у дисертації ретельно обґрунтовано діагноз і перебіг хвороби, простежено зв'язок з перенесеною атакою ревматизму та їх взаємозалежність. Детально описано лікування ревматичного кардиту, яке рекомендує автор. Також описано лікування наперстянкою і її дію на м'язи серця. Автор надавав великого значення використанню повторних кровопускань і рекомендував їх проводити з допомогою венесекції.

У висновках дисертації зазначено, що ревматизм є найчастішою причиною виникнення кардиту та всіх оболонки серця. Зміни пульсу є важливими діагностичними і прогностичними ознаками. А венесекцію доцільно проводити на п'ятий день захворювання. Цілюща дія кровопускання зростає завдяки одночасним призначенням протизапальних засобів.

Ця дисертація є важливим історичним документом. Відомо, що з часів Гіппократа між лікарями переважала думка про ревматизм як про летюче ураження багатьох суглобів. Після опублікування (1836–1833) праць російського терапевта Сокольського і французького вченого Буйо була доведена закономірність ураження серця під час ревматизму, а це захворювання стали називати хворобою імені Сокольського-Буйо.

Проте ще до опублікування праць Сокольського і Буйо на підставі особистих спостережень, в експериментальних клінічних умовах лікар Острога зміг представити для публічного захисту докторську дисертацію про ревматичне ураження серця. Для того часу це було, безумовно, прогресивним явищем. Ця праця поставила Волковинського в один ряд з тими вченими світу, які зуміли довести ревматичну природу багатьох хвороб серця. Саме ці вчені заснували нову галузь медицини – ревматологію (вчення про ревматизм), яка постійно розвивається у наш час в Україні та багатьох країнах світу.

Як свідчать архівні документи, після успішного захисту дисертації доктор медицини Т.А.Волковинський продовжував ще працювати терапевтом в Острозі до 1839 року. Помер Волковинський 1841 року [1, с. 6–12].

Наприкінці ХІХ–на початку ХХ ст. серед представників Волинської інтелігенції, зокрема міста Острога, які опікувалися громадською благодійницькою діяльністю (і користувалися великим авторитетом у населення), почесне місце посідає лікар-хірург місцевої лікарні Петро Сігізмундович Паславський. У цьому місті він працював майже 40 років. Своєю практичною діяльністю він збагатив медичну практику і науку.

Народився П. С. Паславський 20 серпня 1861 року в селі Бадівці Острозького повіту Волинської губернії в дворянській сім'ї. Після закінчення Люблінської гімназії вступив до медичного факультету Імператорського Варшавського університету. Після закінчення повного курсу навчання 8 червня 1887 року П. С. Паславський отримав диплом лікаря.

Згідно з пропозицією Варшавського учбового округу у 1891 році він був призначений на службу асистентом госпітальної хірургічної клініки Варшавського університету (терміном на три роки). По закінченні терміну його перевели на роботу у факультетську хірургічну клініку (того ж університету). Працюючи асистентом у хірургічних клініках відомого університету, П. С. Паславський набув значного досвіду з розпізнавання і лікування хірургічних захворювань, оволодівши високою операційною технікою.

Він часто очолював бригади з проведення складних оперативних втручань, проводив практичні заняття зі студентами, читав лекції з хірургії для студентів 4-го і 5-го курсів. Його лекції користувалися популярністю не лише у студентів, але й у лікарів клініки та м. Варшави. У своїх лекціях П. С. Паславський широко використовував найновіші дані з медичної

літератури та свій багатий практичний досвід. Суттєвим є й те, що студент Ю. Шварц стенографував усі лекції П. С. Паславського. Після їх редагування лектором їх переписували і у вигляді книги розповсюджували, як навчальний посібник з хірургії. Книга мала 11 розділів, в яких на високому навчально-методичному рівні було викладено головні теми загальної хірургії (за актуальністю викладання матеріалу ця праця не втратила свого значення і в наші дні). Також відомо, що з 1889 по 1903 рік лікар-учений безкоштовно надавав хірургічну допомогу в хірургічному бараці Імператорського Варшавського університету імені Олександра II та в амбулаторії при Варшавській общині сестер милосердя ім. Св. Єлизавети [2, с. 103–104].

З початком російсько-японської війни (січень 1904 р.) П. С. Паславський був призваний на дійсну військову службу і призначений молодшим ординатором польового рухомого шпиталю № 14 Маньчжурської армії. Після війни він прибув у м. Перм і приступив до виконання обов'язків лікаря-хірурга. Проте через хвороби (розпорядженням по Маньчжурській армії 21 квітня 1904 р.) він був звільнений без матеріального забезпечення з правом від'їзду до батьків.

Згодом Паславський подав заяву до Волинської губернської управи з проханням прийняти його на роботу на вакантне місце дільничного лікаря Хорівської лікарні Острозького повіту. З вересня 1904 року він був призначений на посаду дільничного лікаря Хорівської лікарні із стаціонаром на 10 ліжок та амбулаторією. Того ж року його перевели в Острозьку земську лікарню з пропозицією організувати постійну хірургічну допомогу населенню міста та повіту [3, с. 7–9].

Після ретельної підготовки персоналу та придбання необхідного інструменту та устаткування Петро Сігізмундович в грудні 1904 року успішно виконав першу операцію в Острозі з приводу защемленої пахової кіли у 76-річної жінки (операція відбувалася під місцевим знеболенням кокаїном – герніопластика). Операція та післяопераційне лікування були без ускладнень, тож хвору через 10 днів виписали додому. У 1906 році він вперше в Україні видалив велике воло.

Зазначимо, що 1904 року за наказом волинського губернатора П. С. Паславського було призначено острозьким земським лікарем з правами державної служби. Того ж року йому присвоєно звання колежського асесора (з оплатою 100 рублів на місяць).

Створення на Волині у 1904 році земства сприяло розвитку медицини, передусім хірургії. Зокрема, у звіті Острозької земської лікарні за 1909 рік зазначалося, що у лікарні виконано 869 оперативних втручань (9 невідкладних). У доповіді на III нараді лікарів і представників земств в Житомирі 1913 року П. С. Паславський зауважив, що у 1912 році в Острозькій лікарні виконано 1052 операції, з яких 9 з приводу великого вола,

46 – з приводу кіли, оваріоектомії з приводу перекруту великої яєчникової кісти [4, с. 112–115].

Петро Сігізмундович був досвідченим лікарем, талановитим хірургом, успішно виконував найскладніші оперативні втручання. Він був активним учасником всіх з'їздів хірургів Росії 1907–1917 років, усіх з'їздів та конференцій хірургів Волині, часто виступав з доповідями. У 1916 році, коли наближалась німецька армія, він евакуювався в Курську губернію, де працював хірургом. Наприкінці 1917 року повернувся в Остріг і був призначений головним лікарем І Радянської лікарні, створеної на базі колишньої земської лікарні.

Коли за умовами Брест-Литовського мирного договору Острожчина відійшла під владу Польщі, в Острозі була організована міська лікарня, в якій Паславський працював хірургом. Він брав активну участь у громадському житті міста, краю, узагальнюючи здобутий досвід в наукових працях, які публікував у медичних журналах Польщі, Німеччини та Франції (загалом 16 наукових праць).

Період з 1920 по 1939 рік вирізнявся тим, що було створено значну кількість різних громадських організацій, які ставили собі за мету поліпшення медичної допомоги населенню, захист його соціальних прав. Протягом 16 років П. С. Паславський очолював польське благодійницьке товариство міста Острога, а 7 років, будучи депутатом міського самоврядування, очолював санітарну комісію (міжвоєнний Остріг вважали одним з найчистіших і найвпорядкованіших міст Польщі, у чому немала заслуга цієї комісії та її голови).

За активної участі П. С. Паславського у 1923 році було створено Острозьке товариство боротьби з туберкульозом, яке забезпечувало безплатний амбулаторний прийом хворих, рентгенівське обстеження, контроль за лікуванням. Це товариство здійснювало велику санітарно-просвітницьку діяльність щодо профілактики туберкульозу. У 1931 році П. С. Паславський став головою Острозького відділення товариства Червоного Хреста. Крім санітарно-просвітницької діяльності, це товариство влаштувало курси, де готували медичних сестер для Острозької округи (до 1939 року). Також лікар-учений брав участь у роботі інших товариств (був заступником голови союзу лікарів, членом клубу працюючих інтелігентів, співпрацював із станцією опіки матері і дитини).

Під час німецької окупації Волинського краю в червні 1941 року, незважаючи на похилий вік, П. С. Паславський лікував полонених бійців радянської армії, хворих, виконував оперативні втручання. Очолювана ним комісія робила все можливе, щоб полегшити страждання пораненим. Лікар допомагав військовополоненим перебиратися до партизанів, народним месникам таємно передавав медикаменти та перев'язувальні матеріали. Він

був блискучим спеціалістом, прекрасним лікарем, громадським діячем і доброзичливою людиною. Помер Петро Сігізмундович Паславський восени 1943 року.

1. *Боровий Є. М., Борова-Галай О. Є.* Наукове товариство хірургів Рівненщини. Тернопіль, 1999. С. 6–12.
2. *Криkitопайтис М. І.* Научные представления о ревматизме в работах Вильнюсского университета, опубликованных до известных работ Сокальского и Буйо // *Материалы VI конф. по истории науки в Прибалтике.* Вильнюс, 1993. С. 103–104.
3. *Пармонов З. М., Голованов В. К., Парій В. Д.* та ін. Історія розвитку охорони здоров'я на Житомирщині: Монографія. Житомир, 2004.
4. *Паславский П. С.* Делегатский доклад по Острожскому уезду // *Тр. III губерн. совещ. врачей и представителей земств Волын. губернии.* Житомир, 1913. С. 112–115.
5. *Шпізель Р. С.* Острожский хирург П. С. Паславский // *Шпитальна хірургія.* 1999. № 3. С. 7–9.
6. *Шпізель Р. С., Гуцал Р. Р.* Вклад в світову науку уродженців Волині лікарів поляків з Острога // *Велика Волинь: Наук. зб.* Т. 30. Житомир, 2003. С. 125-130.
7. *Щерба С. П.* 20 років I міської лікарні. Житомир, 1990.

**SOME ASPECTS OF TEACHERS' AND MEDICAL INSTITUTIONS
STAFF ACTIVITY IN VOLYN'
(XIX th CENTURY- 30s of XXth century)**

Iryna Krukovs'ka

*Ivan Franko State University of Zhytomyr
Berdychevs'ka Str., 40, UA – 10008 Zhytomyr, Ukraine.*

The article analyses practical medical, research, educational, and social activity of Volyn natives (T.A. Volkovyns'ky and P.S. Paslavs'ky), who first in the European history of medical science and practice performed complicated operations, and also patronized a number of regional social organizations.

Key words: Volyn', social organizations of Ostrozhans, operation, rheumatic carditis, surgery instruction book, surgery on strangulated groin hernia, nurses' preparatory courses.

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2006
Прийнята до друку 20.12.2006